

Univerzitet u Beogradu
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

POREMEĆAJI PONAŠANJA U SISTEMU OBRAZOVANJA

PRIREDIO
DOBRIVOJE RADOVANOVIĆ

BEOGRAD 2008

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

POREMEĆAJI PONAŠANJA U SISTEMU OBRAZOVANJA

Priredio
Dobrivoje Radovanović

Beograd, 2008

EDICIJA:
Radovi i monografije

„POREMEĆAJI PONAŠANJA U SISTEMU OBRAZOVANJA“

Izdavač
Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju –
Izdavački centar (CIDD)

Za izdavača
Prof. dr Dobrivoje Radovanović, dekan

Urednik edicije
Prof. dr Zorica Matejić-Đuričić

Uređivački odbor
*Prof. dr Dobrivoje Radovanović, Prof. dr Zorica Popović,
Prof. dr Snežana Pejanović, Prof. dr Zoran Ilić, Prof. dr Branko Ćorić,
Prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović, Doc. dr Vesna Žunić-Pavlović
Doc. dr Danka Radulović, Doc. dr Aleksandar Jugović*

Recenzenti
*Đurađ Stakić, Ph.D., Professor
The Pennsylvania State University, USA*

*Pedro Rankin, Ph.D., Professor
North-West University, South Africa*

Štampa
„Planeta print“, Beograd

Tiraž
250

ISBN 978-86-80113-70-8

Objavljivanje ove knjige pomoglo je
Ministarstvo nauke Republike Srbije

*Odlukom Nastavno-naučnog veća br. 3/9 od 8.3.2008. o pokretanju
Edicije: monografije i radovi.*

www.fasper.bg.ac.yu

NASILJE U ŠKOLAMA

Tatjana Mentus

Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

*U ovom radu su razmatrani oblici nasilja u školama u Srbiji. Pri-
kazani su rezultati istraživanja koja govore o relacijama i razmerama
te pojave. Teorijski su analizirani mogući uzroci nasilja u školama i
posledice do kojih ono dovodi. Studija ukazuje na značaj sprovođenja
evaluacije preventivnih programa za suzbijanje ove pojave imajući u
vidu sadašnje nepovoljne društveno-političke okolnosti.*

*Ključne reči: nasilje, vršnjačko nasilje, učenik, nastavnik,
škola, društvo*

1. UVOD

Porast nasilnih incidenata među školskom populacijom je karakteristi-
ka svih Evropskih država, Amerike, Kanade i Australije. U torn smislu ni
srpsko društvo nije izuzetak. Fenomen nasilja nije nov, ali su novi oblici
nasilja i njihove karakteristike u odnosu na ranije periode. Ekonomska
kriza i dugotrajna tranzicija utiču na porast devijantnog ponašanja i svih
oblika kriminala, naročito maloletničkog. Ratne godine, sankcije, eko-
nomska i socijalna kriza pogodovale su intenzivnijoj zastupljenosti svih
oblika nasilja. Mladi koji su stasavali tokom 90- tih godina odrastali su u
kriminalizovanom društvu punom anomalija i pada moralnih vrednosti.
Na delu je bila javna popularizacija sveta kriminalaca, koji je promovisan
kao standard i društveno prihvatljiva kategorija ponašanja. Žestoki mom-
ci su bili junaci TV emisija, novinskih članaka i idoli mladima. Pošto su
neizvesnost, strah, razočaranost, frustracije, nesigurnost i beznadežnost
dominirali u opštem raspoloženju građana, sasvim je razumljivo da je
nasilje i u osnovnim i u srednjim školama dobilo zamah na svim nivoima i
relacijama. Nasilnici su postali svi i učenici i nastavnici. Zastupljeni su svi
vidovi nasilja verbalno, psihološko, fizičko, seksualno.

Nasilje je ozbiljan problem koji pogađa između 7 i 35% dece i adoles-
cenata širom Evrope, SAD, Kanade, Australije i Japana¹. Prema izveštaju
National Institute of Child Health and Human Development (NICHD) u
SAD-u, u vezi sa rezultatima istraživanja WHO o zdravstvenom ponaša-
nju dece školske dobi, 17% školske dece ponekad Hi nedeljno doživljava

nasilje od nekog drugog deteta, 19% ih vrši nasilje nad drugom decom, dok ih 6% u isto vreme vrši nasilje nad drugom decom i doživljava nasilje od druge dece. Ovaj problem je počeo opsežno da se pojavljuje kao predmet akademskih istraživanja tek nakon rezultata istraživanja koja su govorila o posledicama nasilja na sve učesnike u njemu. 1970. godine kada je Norveška vlada započela preventivni program u cilju suzbijanja i smanjenja vršnjačkog nasilja u školama³. Taj datum se smatra početkom preventivnog rada na suzbijanju nasilja u školama.

Oko 44 odsto dece u Srbiji je tokom školovanja bilo žrtva vršnjačkog nasilja, a oko 72 procenta dece pretrpelo je neku vrstu psihičkog ili telesnog kažnjavanja, saopšteno je prilikom predstavljanja nacarta nacionalne strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja 2005.godine⁴. Prema podacima Centara za socijalni rad tokom 2005. godine evidentirano 2.275 dece žrtava zlostavljanja, a u 2006. godini 2.771, što je povećanje za 22 odsto⁵.

Istraživanje pokrenuto u 4 pilot škole u Srbiji je pokazalo da je nasilje široko rasprostranjeno u našim školama. Skoro jedna trećina (30%) učenika osnovnih škola je bar jednom doživela neku vrstu nasilja (fizičkog ili verbalnog oblika). Rezultati tog istraživanja su pokazali da su ta deca takođe omalovažavala ili fizički napadala svoje vršnjake. Na osnovu ove studije možemo videti da je nemoguće podeliti učenike na nasilnike i žrtve, jer su oblici ispoljavanja nasilnog ponašanja najčešće cirkularnog karaktera i obrazuju lanac obostrano nasilnog ponašanja.

2. VRSTE NASILJA U ŠKOLAMA

Nasilje se definiše kao forma psihičkog ili fizičkog ponašanja koje se učestalo ponavlja od strane moćnijeg ili jačeg učenika (ili grupe učenika) nad onim koji se opaža kao slabiji (Farrington, 1993)⁶. Nasilje je uvek stvar odnosa između osoba i to takvog da uključuje nejednaku raspodelu moći (nasilnik raspolaže većom količinom moći u odnosu na žrtvu). O nasilju se radi samo ako su uključena tri osnovna elementa (prema Olweus, 1998)⁷:

- negativni postupci - Negativan postupak je namerno nanošenje ozleda drugoj osobi. Mogu biti fizički i verbalni. Fizičko nasilje je kada neko udara, gura ili sputava drugoga telesnim dodirima, dok verbalno uključuje izrugivanje, zadirkivanje, ali i pretnju. Međutim, treba naglasiti kako se negativni postupci pojavljuju i bez upotrebe reči ili telesnog dodira, npr. u obliku društvene izolacije, klevetanjem, nepristojnim kretanjima ili odbijanjem da se udovolji željama druge osobe.

- učestalo i trajno - Da bi se neki negativan postupak smatrao nasiljem mora se ponavljati i biti trajan. Ovaj uslov je postavljen u definiciji nasilja kako bi se iz pojave nasilja u školi isključili povremeni beznačajni sukobi između učenika, poput zadirkivanja, a koji su sastavni deo igre i relativno prijateljske naravi.

- asimetričan odnos snaga - Termin nasilništvo koristi se samo ako između učenika postoji nesrazmer snaga. Stvarni i/ili percipirani nesrazmer snaga može se javiti u situacijama direktnog nasilništva ako je učenik (žrtva) zaista fizički slabiji u odnosu na učenika (zlostavljača), ako žr-

tva sebe doživljava fizički ili mentalno slabijom, ako postoji nesrazmeran odnos između žrtve i zlostavljača. U situacijama indirektnog nasilništva neravnomernost snaga može se javiti u slučaju izolacije učenika iz grupe, širenju glasina i tome slično.

2.1. NAJČEŠĆE NAVOĐENA PODELA NASILJA

- Fizičko nasilje - objektivno vidljivu telenu štetu nanetu jednoj osobi od strane druge ili drugih, a koja uključuje batine, ranjavanje, teleno maltretiranje i ubistvo.
 - Psihičko nasilje - odnosi se na rane koje nisu objektivno vidljive i podrazumeva pretnje, ucene, omalovažavanje, zanemarivanje.
 - Seksualno nasilje - koje se odnosi na oblik nasilja izazvanog seksualnim činom odnosi se na seksualnu ucenu, svlačenje, silovanje, bludne radnje, prinudni konkubinac i prostituciju.
 - Verbalno nasilje - podrazumeva namernu povredu drugoga učinjenom verbalnim postupkom i podrazumeva vredanje, ismevanje, pretnje i zastrašivanje.

2.2. U LITERATURI SE NAVODI I PODELA NASILJA NA INDIREKTNO I DIREKTNO

Pod direktnim nasiljem smatra se oblik nasilja izazvanog direktnim odnosom nasilnika sa žrtvom. U ovaj oblik nasilja spadaju fizičko, psihičko, seksualno i verbalno nasilje ali nastalo kao posledica direktnih nasilnih postupaka žrtve prema nasilniku⁸.

Pod indirektnim nasiljem se smatra povreda ili šteta nanesena drugoj osobi indirektnim putem, koji ne uključuje neposredan odnos nasilnika i žrtve. Pod tim oblikom nasilja podrazumeva se nagovaranje drugih učenika i podstrekivanje socijalne izolacije učenika žrtve.

Unicef i Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta⁹ u Beogradu sprovode niz istraživanja od 2005. godine o nasilju u osnovnim školama koje su prihvatile program Škola bez nasilja. U jednoj od škola 2005. godine je ispitano 482 učenika od trećeg do osmog razreda. Pod nasiljem je smatrano bilo koje ponašanje kojim se drugi želi namerno povrediti, uplašiti ili osramotiti (fizički ili verbalno).

Rezultati istraživanja Instituta za psihologiju iz 2006. godine¹⁰ su pokazali da 57% učenika nije iskusilo ni jedan oblik namernog ili sistematskog maltretiranja, 30% učenika je iskusilo jednom ili više puta neki oblik nasilja, dok je 13% doživelo tokom školavanja učestale ili gotovno svakodnevne nasilne povrede od strane drugih učenika.

Ova sistematska studija je pokazala da je verbalno nasilje najčešće manifestovani oblik nasilnog ponašanja. Verbalno nasilje podrazumeva vredanje, ismevanje, pretnje i zastrašivanje. Rezultati ove studije takode su pokazali da 44% ispitivanih učenika pamti da je lično doživelo nasilje, a 28% da je na neki način učestvovalo u nasilju.

Rezultati istraživanja Moja škola-škola bez nasilja su pokazali visoku rasprostranjenost nasilja u osnovnim školama u Srbiji. Na ukupnom uzor-

ku od 1984 učenika (82 odeljenja tri beogradske osnovne škole i jedna u Sremskoj Mitrovici, od III do VIII razreda) većina, čak 80% je saopštila da u periodu od tri meseca od početka školske godine, doživela bar jednom neki od osam ponudjenih oblika nasilja; više od jedne trećine je kontinuirano trpelo jedan te isti oblik nasilja, a 36% učenika je doživelo nasilje od strane odraslih u školi. Nikakvo nasilje u ispitivanom periodu nije doživjelo tek 16% anketiranih. Najučestalije je verbalno nasilje, a najređe otimanje i uništavanje lične imovine. Rezultati su pokazali da su dečaci češće u poziciji žrtve nasilja nego devojčice i to tokom čitavog školovanja. Učestalost vršnjačkog nasilja je bila približno ista u periodu od V do VIII razreda, s tim da je registrovan mali pad u završnom, VIII razredu. Rezultat koji opisuje učestalost vršnjačkog nasilja u pojedinim razredima nije bio u skladu sa procenama nastavnog osoblja koje je izražavalo stav da ono kulminira upravo u najstarijim razredima. Interesantno je da su izdvojene 4 grupe učenika, s obzirom na stepen izloženosti nasilju i direktnom učestvovanju u istom. Te kategorije su sledeće:

- učenici koji nisu ispoljavali niti su bili žrtve nasilja (58%);
- osnovci koji nisu bili nasilni, ali su bili žrtve bar jednog oblika nasilja (29%),
- učenici koji su ispoljili bar jedan oblik nasilja, a da nikada nisu bili žrtve nasilja (5%) i
- oni koji su ispoljili bar jedan oblik nasilja, ali u isto vreme bili žrtve jednog oblika nasilja (8%).

2.3. PODELA NASILJA PREMA OBJEKTU

2.3.1. Vršnjačko nasilje

Olveus vršnjačko zlostavljanje definiše kao trajnu izloženost učenika negativnim postupcima od strane jednog ili više učenika¹². Ovom definicijom se nastoji pod pojam vršnjačkog nasilja uvrstiti samo ona delinkventna ponašanja koja su učestala i dugog trajanja.

Prema rezultatima istraživanja u Americi približno 20% učenika izveštava da je bilo zlostavljeno u školi¹³. U poređenju sa USA, u našoj zemlji je učestalost izjava učenika o doživljenom nasilju veći i kreće se oko 50.

Počinioci vršnjačkog nasilja mogu biti pojedinci ili grupe, dok i žrtve isto tako mogu biti pojedinci ili grupe. Prema rezultatima Olveusovog istraživanja iz 1983. 60-65% slučajeva vršnjakog nasilja počinjeno je od strane grupa učenika, dok je 30% slučajeva počinjeno od strane pojedinaца.

U istraživanju Ardelta i Deja: Roditelji, Blizanci, Vršnjaci: Bliski socijalni odnosi i devijantno ponašanje adolescenata koje je sprovedeno na 121 porodici iz Filadelfije pokazano je da bratsko-sestrinski odnosi i odnosi između vršnjaka imaju statistički značajno veći uticaj na formiranje i usvajanje nasilnih oblika ponašanja u odnosu na uticaj koji imaju roditelji. Vršnjačka grupa, kao važan agens socijalizacije ima značajan uticaj na formiranje vrednosti deteta, obrazovanje socijalnih stavova deteta i usvajanje socijalnih normi ponašanja. Kroz pripadnost vršnjačkoj grupi

mladi teže da oblikuju svoj identitet. U tom smislu vršnjačka grupa deluje kao vrsta potpornog sistema mladih pođednako kao i porodica. Nju karakteriše postojanje zajedničkih vrednosti i stavova, što se manifestuje istovetnim načinom ponašanja. Parsons ističe da grupa vrši jak pritisak na svoje članove da se konformiraju njihovim standardima (Parsons, 1951: prema Rot, 2003). Postaje jasno da ukoliko su usvojene vrednosti i stavovi grupe vršnjaka takve da pozitivno evaluiraju delinkventno ponašanje, onda je će pripadnici delinkventnih grupa u većem procentu biti skloniji ka prihvatanju i ispoljavanju takvih oblika ponašanja u odnosu na pojedince koje nisu članovi takvih vršnjačkih grupa.

2.3.2. Nasilje grupa prema pojedincima

Velika istraživanja o nasilju koje sprovode bande vršena su u SAD. Rezultati tih istraživanja pokazala su da se ona razvijaju kao posledica određenih društveno kulturnih pojava koje su karakteristične za gradske, urbane sredine: pad standarda, siromaštvo, raspadanje primarne porodice. Novije studije su pokazala da se bande, kao poseban oblik organizovanja u grupe sa ciljem sprovođenja nasilja, više ne javljaju i razvijaju samo u urbanim sredinama, već i u prigradskim mestima.

U grupi dolazi do kolektivne raspodele odgovornosti, tako da se ova vrsta nasilja lako širi po opsegu. Pojave koje su, takođe karakteristične za nasilje u grupi su i mehanizam identifikacije sa vođom. Grupa se shvata kao potporni sistem, a pripadnici drugačijih karakteristika kao neprijatelji koji prete da razruše tu zajednicu istovremeno se održava stavranjem spoljašnjeg neprijatelja prema kome treba usmeriti mržnju i protiv koga se treba boriti. Na taj način grupa preispituje svoje granice i stabilnost, čuva svoju normalnost i identitet. Članovi grupe se efektom katarze oslobađaju viška nagomilane negativne energije i frustracija koje bi usmerili jedan prema drugome, na nekoga ko nije član grupe.

2.3.3. Nasilje prema pripadnicima marginalizovanih grupa

Često se nasilje u bandama sprovodi prema pripadnicima marginalizovanih grupa, što podrazumeva nasilje na verskoj, nacionalnoj ili rasnoj osnovi ili osoba ometenih u razvoju, osoba sa posebnim potrebama, osoba drugačijeg seksualnog opredeljenja. Oblici primene ovih vrsta nasilja su fizičko, verbalno ili psihičko.

2.3.4. Nasilje nastavnika nad učenicima

Rezultati UNICEF-a iz 2006.16 godine na 54 škole u Srbiji koje su bile uključene u program „Škola bez nasilja” koje je pokrenula ova organizacija 32% učenika je izjavilo da je imalo problema sa nasilnim ponašanjem nastavnika. Četvrtina anketiranih učenika (23%) (N= 29000) u istom istraživanju sprovedenom 2006. godine kaže da je jednom ili više puta doživela da ih nastavnik uvredi, ismeje ili udari, 17, 6% je to iskustvo više puta doživelo, a 4, 7 % učenika je iskusilo to u protekla tri meseca.

Najrašireniji oblik ove vrste nasilja u školama je emocionalno zlostavljanje, koja se u školama gotovo svakodnevno dešava, pri čemu nastaju psihičke povrede učenika. Izjave poput „Pojma nemaš“, „Sedi i ćuti“, „Nisi ti za ovu školu“, „Nećeš daleko dogurati“ (izvor: Unicef, 2006)¹⁷, utiču na stvaranje negativne slike o sebi i narušavaju psihičko zdravlje učenika. Nije zabeležen ni jedan slučaj sankcionisanja emocionalnog zlostavljanja učenika od strane profesora, što ukazuje na to da je ova pojava nasilja prihvaćena i zanemarena u našem društvu.

2.3.5. Nasilje učenika prema nastavnicima

Nasilje učenika prema nastavnicima beleži rast na svim nivoima. Za školsku godinu 1995/1996. u kalifornijskim školama prijavljeno više od 22.000 slučajeva nasilja.¹⁸

U nacionalnom istraživanju, gotovo jedan od deset učitelja kažu da su bili žrtve nasilja u školi ili u školskoj okolini.

Istraživanje UNICEF-a o nasilju u školama u Srbiji koje je obavljeno 2006. godine pokazalo je da 26 % školskog osoblja samtra da učenici verbalno agresivni prema nastavnicima dok 12 % tvrdi da učenici primenjuju verbalno nasilje nad nastavnicima. Ova istraživanja, takođe pokazuju da je svaki četvrti nastavnik zabrinut zbog verbalne, ali i fizičke agresije prema njima. Nastavnici su ugroženi i od nasilnog ponašanja roditelja učenika. Napadi su naročito česti pred kraj školske godine, kako beleži MUP u

3. MOGUĆI UZROCI POVEĆANOG NASILJA U ŠKOLAMA

3.1. DRUŠTVENO STANJE

Srbija već 15 godina prolazi kroz period tranzicije iz socijalističkog sistema društvenog uređenja u kapitalistički. Opšti društveni uslovi u periodu tranzicije pogoduju povećavanju učestalosti nasilnog ponašanja među mladima. Država još nije obezbedila pravnu i zakonsku regulativu koja garantuje mogućnost ostvarivanja prava svih učesnika u obrazovnom sistemu. U nestabilnoj društvenoj organizaciji vladaju dvostruki aršini, ne sporvode se dosledno zakonska akta, pa samim tim nedostaje i sankcionisanje nasilnih oblika ponašanja.

Kao uzori i heroji mladima često su prezentovane ličnosti iz sveta kriminala, koji kao moći pojedinci imaju medijsku pažnju i izazivaju divljenje okoline.

Na nacionalnom i lokalnom nivou nema utvrđenih i razrađenih strategija za prevenciju nasilja u obrazovnim institucijama, kao i za sistematizovano kažnjavanje istih. Incidencu ove pojave je veoma teško utvrditi, jer postoji tendencija svedoka, žrtava i nasilnika za prikrivanjem i odbranu ćutanjem.

Kako se zemlja nalazi na putu reorganizacije društvenog sistema postoji tendencija zadržavanja starih i pojava novih vrednosti koje stanovnici treba da prihvate. U toj borbi najčešće se stavovi polarizuju. Sukob starih,

tradicionalnih i novijih, savremenih vrednosti predstavlja veliki problem kada su u pitanju pojave kao što je nasilje, koje zahtevaju preispitivanje postojećih pristupa toj pojavi i neophodnosti njenog menjanja u uslovima promene opšte društvene strukture.

Postoje mnogobrojne studije koje govore u prilog povezanosti agresivnog ponašanja i alkoholizma. U Srbiji postoji Zakon o zabrani prodaje i točenja alkohola deci mlađoj od 18 godina, ali njegove odredbe se ne poštuju. Tako u tržišnoj inspekciji Beograda nije zabeležena ni jedna prijava protiv nesavesnih prodavaca, niti je bilo koji roditelj obavestio dežurnu službu da je njihovoj deci neko nekad prodavao alkohol, kao što ti nije učinio ni jedan direktor neke škole (izvor: Ilić, 2008, preuzeto sa www.glas-javnosti.co.yu) Akcija zabrane izlazaka posle jedan sat koja je najavljivana od strane

Ministrstva prosvete 2005. godine nije uvedena sve do danas i naišla na žestoko protivljenje javnosti.

U našoj zemlji se beleži veliki broj krivičnih dela koje su počinili maloletnici. Prema podacima MUP-a iz 2006. godine podneto je deset krivičnih prijava za delo silovanja protiv maloletnika. Nijedan od tin slučajeva nije okončan optužnicom. 2007. godine u Zrenjaninu su zabeležena 42 prekršaja javnog reda i mira u kojima su učestvovali učenici, a na području Pančeva 3923. Takođe i broj krivičnih prijava podnetih protiv maloletnika je u ovog godini smanjen za 3,4 % u odnosu na 2006. godinu. Maloletnički kriminal je u 2007. godini opao za 0.5% u odnosu na 2006. godinu, ali povećan broj krada. Pored toga 2007. godine zabeležena su 4 ubistva i 9 silovanja koje su počinili maloletnici, što je zabrinjavajuće.

3.2. PORODICA

Uzroci nasilja u porodici mogu biti individualni, ali i posledica socio- porodičnog okruženja. Nasilne porodice predstavljaju najrizičniji faktor generisanja agresivnih oblika ponašanja kod deca. Nasilje je u osnovi tako povezano sa nasiljem u okviru porodičnog konteksta interpersonalnih odnosa. Longitudinalne studije uzroka delinkventnog ponašanja su pokazale da su mladi koji su razvili delinkventsku karijeru u većem broju slučajeva imali roditelje koji su bili zlostavljani u odnosu na one koji nisu bili izloženi roditeljskom nasilju (Steinberg, 2000)²⁴.

Bovers, Smit i Bini (Bowers, Smith and Binney, 1994)²⁵ navode da u Engleskoj, deca koja ispoljavaju nasilje nad drugima i/ili koja su žrtve nasilja u školama, najčešće potiču iz domova u kojima su roditelji ispoljavali tendenciju da reaguju nasilno jedan prema drugome i prema njima.

Jaka povezanost između maldaptivnih oblika ponašanja i izloženosti nasilju u porodici pronadana je i prikazana u Kanadskoj nacionalnoj longitudinalnoj studiji prema kojoj su deca koja su svedoci nasilja u porodici tri puta više izložena riziku da budu umešana u nasilje u školama u odnosu na ona koja nisu imala prilike da prisustvuju takvim vrstama događaja i dva puta veću verovatnoću da budu umešana u indirektno oblike agresije (nefizičke forme agresije, kao što su isključivanje nekoga iz grupe, ruganje, nagovaranje drugih protiv neke osobe)²⁶.

Baldri i Farington (2000)²⁷ su pronašli da nasilnici imaju autoritativne, konfliktne roditelje. Postoji tesna povezanost između nasilja u porodici i razvijanja agresivnih i antisocijalnih oblika ponašanja (Widom, 1989) Prema podacima Gradskog sekretarijata za obrazovanje za oko 90% slučajeva nasilja odgovorna su deca razvedenih roditelja nerešene porodične situacije.

Etiologija ove pojave je vrlo složena i uslovljena medudejstvom vise različitih faktora:

- Svojstva ličnosti roditelja
- Neuobičajen razvoj deteta
- Neadekvatni sredinski uticaji
- Trenutne ili trajne porodične krize

Svojstva ličnosti roditelja odnose se na neadekvatan odnos roditelja prema detetu iz koga proističu zanemarivanje i zlostavljanje.

Neuobičajen razvoj deteta odnosi na neuspehe deteta da odgovori na nivou proseka svoje uzrasne grupe na zahteve razvoja i prevaziđe razvojne krize.

Neadekvatni sredinski uslovi su multifaktorski i kreću se od opštih društveno- kulturnih, ekonomskih uslova društvene sredine u kojoj dete odrasta preko specifičnijih socio-ekonomskih, obrazovnih, emocionalnih, fizičkih, psihosocijalnih.

Trenutne ili trajne porodične krize odnose se na stanje u kome se nalazi porodica u kojoj dete odrasta, načine na koji ona prevazilazi uobičajne teškoće sa kojima se suočava tokom svog razvoja, na svakodnevne obrasce porodične interakcije kojima je dete izloženo i u koje je uključeno

3.3. NEDOSTATAK SANKCIJA

Pojava nasilja u školama se često ignoriše ili toleriše. Karig i Pepler (1999) navode u svom istraživanju da nastavnici retko primećuju nasilje u školama, a kada ga primete, sankcionišu ga u 4% slučajeva²⁹. Na taj način učenici razvijaju stavove o tome kako deca koja se nasilno ponašaju nemaju razloga da se stide i sa druge strane da žrtva treba da se stidi. Time se potkrepljuje verovanje učenika da nasilnik ima veću moć u odnosu na žrtvu, pa se čitav događaj nasilja prepričava kao zanimljiv i kojim se nasilnik može hvaliti ostalima. Učenici koji prijavljuju zlostavljanje veruju da ništa neće biti učinjeno povodom toga. Na taj način stvara se uverenje da je o nasilju poželjno ćutati, da je nasilnik moćniji od žrtve i da žrtva treba da stidi bolom ili povredom koja mu je naneta. To ohrabruje nasilnike da učvršuju svoja nasilna ponašanja. Kada bi izostajalo potkrepljenje nasilnih ponašanja i kada bi ona svaki put bila dosledno sankcionisana smanjila bi se frekventnost njihovog pojavljivanja.

3.4. DOSTUPNOST INFORMACIJA O NASILJU

Dostupnost informacija sa agresivnim sadržajima sve je učestalija. Bandurino istraživanje pokazuje da je posmatranje agresivnih sadržaja jedan od faktora koji utiče na povećavanje frekvence nasilnog ponašanja kod posmatrača. Ponašanja se uče putem vikarijanskog modela, čiji je on autor.

Na sajtu Jutjub www.youtube.com pojavio se snimak na kome se prikazuje kako učenik osmog razreda novosadske Osnovne škole „Sonja Marković” fizički i psihički maltretira nastavnicu likovnog (preuzeto sa: www.pressonline.com., 30.4.2008).

Senzacionalistički način izveštava o nasilju u školama, koje je često prisutno u medijima u Srbiji, na negativan način utiče na mogućnost usvajanja vrednosti i stavova društva prema ovoj pojavi kao problemu protiv koga se treba boriti.

Česta izloženost nasilnim događajima, ako su ona pozitivno vrednovana i ako se na njih gledalo indiferentno ima za posledicu učvršćivanje tog ponašanja kod posmatrača i pojavu veće verovatnoće da to ponašanje bude ponovljeno³¹. O pojavi nasilja kao teme u video igricama i crtaćima postoje suprotni nalazi. Postoje istraživanja koja ukazuju na povećanu frekvenciju agresivnog ponašanja kao posledica izloženosti toj vrsti sadržaja, kao i podaci o tome da gledanje video igrica i crtaća na nasilnim sadržajem dovodi do smanjenja nasilja u ponašanju

4. POSLEDICE NASILJA U ŠKOLAMA

Na osnovu longitudinalnih studija zaključeno da izlaganje nasilju negativno utiče na zdravlje i blagostanje vulnerabilnih učenika³². Takođe, oni koji su u ranim fazama razvoja bili izloženi nasilju, na samo što su u većem su riziku da obole od depresije i suicidalnih misli, nego su i u riziku da se kao odrasli ponašaju nasilno prema drugima. Spomenuto istraživanje National Institute of Child Health and Human Development (NICHD)³³ je ukazalo na to da nasilje među decom ima dugoročne i kratkoročne psihološke efekte i na one koji vrše nasilje i one koji nasilje doživljavaju. Žrtve doživljavaju usamljenost i iskazuju probleme u socijalnoj i emocionalnoj adaptaciji, teškoće u stvaranju prijateljstava i lose odnose s vršnjacima iz razreda. Žrtve nasilja od strane druge dece obično pate od poniženja, nesigurnosti i gubitka samopoštovanja, a mogu i razviti i strah od odlaska u školu. Učestalo doživljavanje ovog oblika nasilja u detinjstvu povećava rizik od nastanka depresije i drugih mentalnih problema u odrasloj dobi.

Nasilničko ponašanje prema drugoj deci povezano je s drugim oblicima antisocijalnog ponašanja, poput vandalizma, sitnih krađa, izostanaka iz škole, tuča, zlopotrebe alkohola i droga. Postoje određena istraživanja (Olweus i sar., 1999) koja ukazuju da ovaj oblik nasilja dovodi do kriminalnog ponašanja u odrasloj dobi.

Rezultati istraživanja koje je proveo NICHD ukazuju da postoji povećan rizik da će oni koji su vršili nasilje, kao i oni koji su bile žrtve tog nasilja verovatno imati sledeće probleme: osećaj usamljenosti, problem

uspostavljanja prijateljstava, smanjenu uspešnost u školi i uključenost u štetna ponašanja poput pušenja i pijenja alkohola.

5. ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Nasilje je u školama prisutno u oblicima verbalnog, fizičkog, psihičkog i seksualnog, bilo indirektnog ili direktnog. Najzačajnija istraživanja u ovoj oblasti sproveo je UNICEF 2005. i 2006. godine u školama koje su prihvatile program prevencije nasilja u organizaciji ove kompanije. Rezultati istraživanja pokazuju da je oko 50% učenika u školama doživelo nasilje barem jednom. Iz rezultata svih istraživanja se može konstatovati da je veći procenat žrtava nego nasilnika, među vršnjacima.

Može se, takođe primetiti da je nasilje prisutno i na relaciji nastavnik-učenik. Najzastupljeniji oblici nasilja u domenu ovog odnosa su emocionalno i verbalno zlostavljanje, ali slučajevi krivičnih prijava protiv ovih dela nisu poznati. Nastavnici su u nešto većem procentu nasilnici u odnosu na učenike.

Učenici se najčešće udružuju u grupe kada maltretiraju vršnjake, dok se individualni napadi na učenike javljaju u manjem procentu.

Uzroci nasilja mogu biti opšte društveno stanje nestabilnosti, nedostatak zakona o zaštiti prava dece i zabrani zlostavljanja dece, zakona o bezbednosti u obrazovnim ustanovama, kao i doslednog sankcionisanja dela nasilja u školama koje trenutno oslikavaju stanje u Srbiji. Dostupnost informacija sa agresivnim sadržajem takođe može uticati na pojavu učestalijeg nasilja u školama, a nasi su učenici su i putem medija i u realnim situacijama izloženi takvim situacijama. Promene porodičnih vrednosti, bračni status roditelja, svojstva ličnosti roditelja, kvalitet interakcije roditelj-dete, roditeljski stilovi vaspitanja, svojstva ličnosti deteta su mogući uzročnici nasilnog ponašanja školske populacije.

U školama u Srbiji se od 2005. godine primenjuje plan prevencije nasilja i uvode povećane bezbednosne mere. O temi nasilja se sve više govori u javnosti, mada se to čini na senzacionalistički i neodgovarajući način. Međutim, nisu sprovedena opsežna istraživanja o tome da li se ovaj preventivni program pokazao efikasan u našem društvu i kom procentu, a to je samtramo, neophodno u borbi za suzbijanje nasilnog ponašanja u školama.

LITERATURA

1. Ardelit M., Day, L (2002): Parents, Siblings and Perrs, Close Social Relationship and Adolescent Deviance, *Journal of Early Adolescence*, Vol. 22, No.3, 310-349.
2. Baldry, A. C, & Farrington, D. P. (2000): Bullyies and delinquents: Personal characteristics and parental styles, *Journal of Community and Applied Psychology*, 10, 17-31.
3. Banks, R., (1997): Bullying in Schools, ERIC digest [Online], Aviable: <http://npin.org/librarv/pre1998/n00416/n0046.html>.
4. Bowers, L, Smith, P. K., & Binney, V.(1994): Perceived family relationships of bullies, victims in middle childhood, *Journal of Social and Personal Relationships*, 11, 215-232.

5. Daunvergne, M., & Johnson, H., (2001): Children witnessing family violence (p.21), Juristat, Statistics, Canada.
6. Farrington, D. P. (1993): Understanding and preventing bullying in M. Torny (Ed.), Crime and justice. A review of research (pp. 381-458), Chicago, London: The University of Chicago Press.
7. istraživanja u psihologiji, Filozofski fakultet, Institut za psihologiju, Beograd.
8. Istraživanje o nasilju, preuzeto sa: www.rijeka.hr/fgs.axd?id=13128.
9. Moja škola-škola bez nasilja, projekt UNICEF-ove Kancelarije za Srbiju, preuzeta sa http://www.ombudsmen.rs.ba/zpd/dokumenti/Vrsniacko_nasilje.pdf.
10. Olweus, D. (1993): Bullying at school: What we know and what we can do, Oxford, Blackwell.
11. Olweus, D. (1993): op.cit, Oxford, Blackwell.
12. Olweus, D. (1993): op.cit., Oxford, Blackwell.
13. Popadić D., Plut, D. (2006): Nasilje u školama-oblici i učestalost, REZIMEI Empirijska istraživanja u psihologiji, Filozofski fakultet, Institut za psihologiju, Beograd.
14. Popadić D., Plut, D. (2006): Nasilje u školama-oblici i učestalost, REZIMEI Empirijska
15. Popadić D., Plut, D. (2006): Nasilje u školama-oblici i učestalost, REZIMEI Empirijska istraživanja u psihologiji, Filozofski fakultet, Institut za psihologiju, Beograd.
16. Popadić D., Plut, D. (2006): Nasilje u školama-oblici i učestalost, REZIMEI Empirijska istraživanja u psihologiji, Filozofski fakultet, Institut za psihologiju, Beograd.
17. Popadić D., Plut, D. (2006): Nasilje u školama-oblici i učestalost, REZIMEI Empirijska istraživanja u psihologiji, Filozofski fakultet, Institut za psihologiju, Beograd.
18. Preuzeto sa: <http://www.mrc.orq.yu/liqazadekadu/index2.php?sta=prva&odbor=obrazovanie&iezik=sr>, dana 29.5.2008.
19. Preuzeto sa: www.pressonline.co.yu/vest.jsp?id=33647.
20. Preuzeto sa: www.qlas-iavnosti.co.yu, dana 30.5.2008.
21. Rot, N. (2003): Socijalna Psihologija, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
22. Smith, P. K., Morita, Y., Junger-Tas, J., Olweus, D., Catalano, R., & Slee, P. (Eds) (1999): The nature of school bullying, A cross-national perspective, London: Routledge.
23. Steinberg, L. (2000): Youth violence: Do parents and families makes a difference?, National Institute of Justice Journal, Vol. 2, 30-38
24. Whitney, I., & Smith, P.K. (1993): A survey of the nature and extent of bully/victim problems in junior/middle and secondary schools. Educational Research, 35, 3-25.

SCHOOL VIOLENCE

In this article various types of bullying and its characteristics in schools in Serbia were examined. Results of the previous research of developmental aspect and frequencies of this feature were considered. Psychosocial characteristics of and implications for bullies and victims are discussed. Estimation of the prevalence of bullying in school

children maintained the evaluation studies of preventive programs in order to decrease bullying among scholars regarding the current unfavorable social-political context.

Keywords: bullying, peer bullying, student, teacher, school, society